

**TADBIRKORLIK SUB'YEKTLARINING EKSPORT SALOHIYATINI
OSHIRISH IMKONIYATLARI**

Xakimova Nasiba Abduraimovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Moliya va turizm kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksport salohiyati va iqtisodiyotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Unda kichik biznesning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni, YAIMdagi ulushi va hududlar kesimidagi ko'rsatkichlari o'rganilgan. Muallif sohadagi mavjud muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun bir qator takliflar beradi. Jumladan, Surxondaryo viloyatida kichik biznesni rivojlantirish, moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va eksportni rag'batlantirish kabi chora-tadbirlar bo'yicha ilmiy tavsiya berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Kichik biznes; Innovatsiya; tashqi savdo; savdo balansi; tadbirkorlik; eksport; import; yalpi hududiy mahsulot; yalpi ichki mahsulot, diversifikatsiya.*

**ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО
ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

Аннотация. *В статье анализируется экспортный потенциал и экономическое значение малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане. Изучается роль малого бизнеса в экономике страны, его доля в ВВП и показатели по регионам. Автор выявляет существующие проблемы в отрасли и вносит ряд предложений по их устранению. В частности, даны научные рекомендации по таким мерам, как развитие малого бизнеса в Сурхандарьинской области, усиление финансовой поддержки, внедрение инноваций, стимулирование экспорта.*

Ключевые слова: *Малый бизнес; Инновации; Внешняя торговля; Торговый баланс; Предпринимательство; Экспорт; Импорт; Валовой региональный продукт; Валовой внутренний продукт, Диверсификация.*

OPPORTUNITIES TO INCREASE THE EXPORT CAPACITY OF BUSINESSES

Abstract. This article analyzes the export potential and economic significance of small businesses and private entrepreneurship in Uzbekistan. It examines the role of small businesses in the country's economy, their share of GDP, and regional indicators. The author identifies existing challenges in the industry and makes several proposals for addressing them. Specifically, it provides scientific recommendations for measures such as small business development in the Surkhandarya region, increased financial support, innovation, and export promotion.

Key words: Small business; Innovation; foreign trade; trade balance; entrepreneurship; export; import; gross regional product; gross domestic product, diversification.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida mamlakatlar iqtisodiy o'sish va rivojlanishning asosiy drayverlaridan biri sifatida tashqi savdo salohiyatini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari eksport faoliyatining kengayishi nafaqat milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'nggi yillarda qabul qilgan qaror va farmonlarida ham kichik biznes sub'yektlarini qo'llab-quvvatlash, ularni eksportga yo'naltirish, tashqi bozorlarda ularga ko'maklashish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ammo amalda bu yo'nalishda hali hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar, to'siqlar mavjud. Shu bois, maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksport salohiyatini oshirish masalalari tahlil qilinadi va tegishli takliflar beriladi.

O'zbekistonning 2030-yilgacha bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasini ta'minlashda barqaror rivojlanishga erishish vositalari hisoblangan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik komponentlarni o'zaro muvofiqlashtirish murakkab vazifa hisoblanadi. Iqtisodiy va ijtimoiy komponentlar jamiyat oldiga bir avlod mobaynida adolatga erishish va aholining kambag'al guruhlariga maqsadli yordam ko'rsatish kabi yangi vazifalarni qo'ymoqda. Eng avvalo, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shimcha qiymatli tayyor mahsulot ishlab chiqarishni jadal rivojlantirishga qaratilgan sifat jihatidan yangi bosqichga o'tkazish orqali sanoatni yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish, printsiplial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o'zlashtirish, shu asosda ichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta'minlash, ishlab chiqarishni mahalliyashtirishni rag'batlantirish siyosatini davom ettirish hamda, eng avvalo, iste'mol tovarlar va butlovchi buyumlar importining o'rnini bosish, tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish, iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish kabi vazifalar belgilangan bo'lib, bu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'p jihatdan mamlakatimiz milliy iqtisodiyotining birlamchi bo'g'ini hisoblangan firmalar faoliyati, iste'molchilar hattiharakati hamda turli resurslar va tovarlar bozorlari holatini alohida olingan tarzda tahlil qilish, ularni rivojlantirish omillaridan samarali foydalanish yo'llarini o'rganish kabi jarayonlarni tadqiq qilishga bog'liqdir. Bu vazifalarni amalga oshirish iqtisodiyotning eng quyi bo'g'ini hisoblangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatnin davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va eksport salohiyatini oshorishga bevosita bog'liq.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida farmonida "Milliy iqtisodiyotning eksport salohiyatini kuchaytirish va uning tarkibida qo'shilgan qiymati yuqori

bo'lgan mahsulotlar ulushini keskin oshirish' masalasiga alohida e'tibor qaratilgan [1].Xususan:

- ✓ Eksport hajmini 2 barobar oshirish va 45 milliard dollarga yetkazish, eksportchi korxonalar sonini 6,5 mingtadan 15 mingtaga yetkazish;
- ✓ Eksport tarkibida tayyor va yarim tayyor mahsulotlar hajmini 3,3 barobar ko'paytirish, Yevropa davlatlariga GSP+ va boshqa tizimlari doirasida tayyor va texnologik mahsulotlar eksportini kengaytirish;
- ✓ Xalqaro standartlar joriy qilingan korxonalar sonini 10 barobarga oshirish va ular sonini 5 mingtaga yetkazish;
- ✓ Dunyoning 50 ta nufuzli brendlari bilan maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil qilish kabi masalalarga e'tibor qaratilgan.

A.V.Staxnyukning ta'rificha: "Eksport salohiyati – xalq xo'jaligi va butun iqtisodiyot korxonalari va tarmoqlarining tashqi bozorlarda raqobatbardosh sanoat hamda qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish, chet el fuqarolariga xizmat ko'rsatish, shu bilan birga ma'lum bir tarixiy davrda kapitalni chetga chiqarish bo'yicha qobiliyati majmuasidir". Bunda asosiy vazifani kichik biznes vakillari bajarishi talab etiladi. [2].

Iqtisodchi olim Y.Shumpeterning fikricha eksport salohiyati va eksport ishlab chiqarishi nisbati, yaxlitlik va bir qismning nisbatidir. Eksport salohiyati yanada kengroq tushuncha sifatida eksport ishlab chiqarishini o'z tuzilmasiga kiritadi. U "Iqtisodiyotda qanchalik katta salohiyat bo'lsa, uning eksport salohiyati shunchalik yuqori bo'ladi" deb ta'kidlaydi. Eksport salohiyatini amalga oshirish darajasi tadbirkorlar tomonidan eksportbop mahsulotlarni ishlab chiqarish bo'lib, u jahon xo'jalik aloqalari tizimida qay darajada amal qilsa, shunday darajada mehnat taqsimotining asosini tashkil qiladi. [3]

Mahalliy olimlardan I.M Alimardonovning tarificha: "eksport salohiyati – milliy iqtisodiyotning jahon bozorida raqobatbardosh bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish va yetkazib berish, eksportga ixtisoslashgan tarmoqlarni tadrijiy almashtirish bilan birgalikda ichki rivojlanish va jahon bozorida o'z o'rnini mustahkamlash maqsadida turli mahsulotlarni tashqariga olib chiqish hajmini

ko'paytirish" deb ta'rif beradi. U bergan ta'rif tadqiq qilinayotgan tushuncha elementlarining tadqiqot obyekti bilan bog'liqligi, eksportga moliyaviy-iqtisodiy ko'maklashuvchi omillarning mavjudligi bilan ahamiyatga molikdir. [4]

Mamlakatimiz yosh olimlaridan Z.Xakimov va F.Xudoynazarovlar eksport salohiyati tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: ... «eksport salohiyati – bu milliy iqtisodiyot, mintaqalar, alohida olingan tarmoqlar yoki korxonalarning eksportga kerakli darajada raqobatbardosh mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqarish va yetarli hajmda yetkazib berish qobiliyatidir» [5]. Bunda yirik firmalar bilan birga kichik tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar muhim rol o'ynaydi.

Tahlil va natijalar. Jahonda ko'pgina mamlakatlarda kichik tadbirkorlikka iqtisodiyotni barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy manba sifatida qaralmoqda. Globallashuv sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, jahondagi barcha kompaniyalarning 90 foizi, yaratilayotgan ish o'rinlarining 70 foizdan ortiqrog'i, YAIMning 50 foizi kichik va o'rta tadbirkorlikka to'g'ri kelmoqda.

Kichik biznes eksport faoliyatida quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

- Mahalliy xomashyo asosida ishlab chiqarish va eksport qilish imkoniyati;
- Moslashuvchanlik va tezkor qaror qabul qilish qobiliyati;
- Mahsulotni diversifikatsiya qilish, yangi bozorlarni o'rganish qulayligi.

Lekin kichik tadbirkorlik sub'yektlari, odatda, cheklangan moliyaviy va texnologik resurslarga ega bo'lib, eksport faoliyatini yo'lga qo'yishda qator to'siqlarga duch keladi.

2017 yil BMT Bosh Assambleyasi rezolyutsiyasi 27 iyunni mikro, kichik va o'rta korxonalar kuni deb e'lon qildi hamda bu orqali global iqtisodiyotda kichik va o'rta biznes subyektlarini o'rni yuqori darajada bo'lishini e'tirof etgan¹

Bundan ko'zlangan maqsad, kichik va o'rta tadbirkorlikni jahon iqtisodiyotiga qo'shgan hissasi va barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi o'rni,

¹

shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun investitsiyalar yo'naltirish zarurligi haqida jamotchilikni xabardor qilishdan iboratdir.

Jahonda BMT ma'lumotlariga ko'ra kichik korxonalar dunyodagi o'zgarishlarga javoban tez moslashuvchan hisoblanadi, lekin moliyaviy yetishmovchiliklar ularni iqtisodiy muhitning salbiy ta'sirlariga nisbatan zaif qilib qo'yadi. BMTning "2030 yil kun tartibi" da kichik tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy xizmatlar ko'rsatish erkinligini ta'minlash eng muhim vazifa sifatida qaralgan va bu vazifalar Barqaror rivojlanish maqsadlarida o'z aksini topgan. Ammo, bunday ijobiy natijalarga erishishda kichik tadbirkorlik subyektlari salohiyatini baholash usullarini takomillashtirish va aniq rivojlantirish bo'yicha maqsadli strategik rejalashtirishni taqozo etadi. Yangi O'zbekistonni barpo etish sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga, hududlarda kichik tadbirkorlik subyektlari salohiyatini zamonaviy talablar asosida oshirishga alohida

ahamiyat qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasida "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay tadbirkorlik muhitini yaratish, davlat va xususiy sheriklikni kengaytirish, kichik tadbirkorlik rivoji yo'lidagi barcha to'siq va cheklovlarni olib tashlash" vazifalari belgilangan.

"O'zbekiston-2030 strategiyasida "Monopol sohalarni bozor tamoyillariga izchil o'tkazish, iqtisodiyotda xususiy sektor ulushini oshirish, tadbirkorlarga erkin faoliyat yuritishi uchun eng qulay sharoitlar yaratish ustvor vazifa sifatida belgilab olingan.

"Yangi O'zbekiston — raqobatbardosh mahsulotlar yurti" g'oyasi asosida milliy brendlarni xorijiy bozorlarga olib chiqadigan eksportchilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash asosiy g'oya sifatida belgilangan.

Unda quyidagi vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutilgan:

➤ Iqtisodiyotda nodavlat sektor ulushini 85 foizga yetkazish, davlat ulushi mavjud 2,3 mingta korxonalar sonini 6 barobarga kamaytirish.

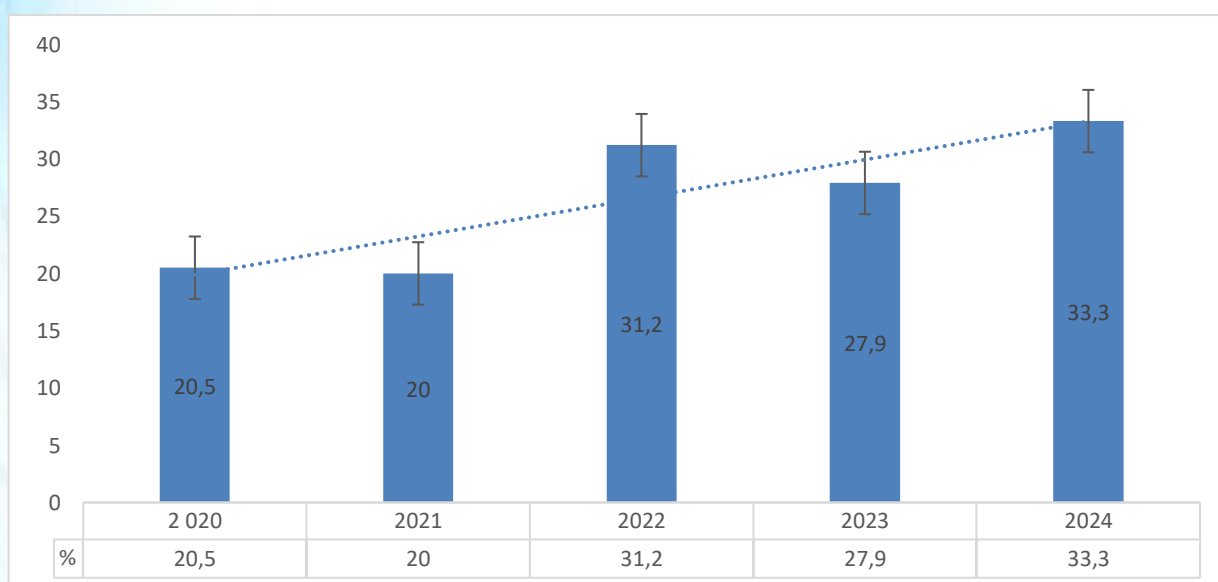

- Respublikada 17 turdagi davlat monopoliyasini bekor qilish, ushbu sohalarga xususiy sektorni keng jalb qilish, davlat tasarrufida faqat magistral energiya va transport tarmoqlari, davlat boshqaruvi va xavfsizligi bilan bog‘liq sohalarni saqlab qolish.
- Temir yo‘lda tashish, avtomobil yo‘llarini qurish va boshqarish, gaz va elektr yetkazib berish xizmatlarini xususiy sektorga olib berish.
- Irrigatsiya, chiqindilarni qayta ishlash, ijtimoiy obyektlarda energetika va issiqlik ta‘minoti tizimini boshqarish kabi davlat monopol sohalarida xususiy sheriklik mexanizmlarini keng joriy etish.
- Mahalliy tadbirkorlik subyektlariga strategik foydali qazilma konlarini berish amaliyotini kengaytirish, oltin, kumush, rangli metallar, volfram, ko‘mir hamda noruda konlarga berilgan ruxsatnomalar sonini 4 barobar oshirish.
- Soliq tizimining barqarorligini ta‘minlash maqsadida biznes uchun qo‘shilgan qiymat va foyda soliq stavkalari uch yil davomida oshirilmasligini kafolatlash.
- Soliq tizimini to‘liq raqamlashtirish, soddalashtirish va barcha tadbirkorlar uchun teng imkoniyatlar yaratish, rasmiy sektor — nolegal faoliyatdan afzal va manfaatli bo‘lishi uchun barcha zarur sharoitlarni ta‘minlash.
- Kichik va o‘rta biznesning xalqaro bozorlarga chiqishiga imkoniyatlarni kengaytirish, mikro moliyalashtirishni rivojlantirish, innovatsiyalar va startaplarni qo‘llab-quvvatlash hamda yirik biznes bilan kooperatsiyani rivojlantirishning yangi instrumentlarini amaliyotga joriy etish.
- Oilaviy tadbirkorlik asosida bandlikni ta‘minlashda oddiy «qo‘l mehnati»dan — sanoatlashgan ishlab chiqarish bosqichiga o‘tish, uskuna sotib olish uchun imtiyozli kredit miqdorini 100 million so‘mgacha oshirish.
- Tadbirkorlik subyektlariga barcha xizmatlarni “yagona darcha” tamoyili asosida onlayn portal orqali ko‘rsatish va xizmat ko‘rsatish vaqtini o‘rtacha 3 barobarga qisqartirish.

Ammo ushbu vazifalarni amalga oshirishga quyidagi muaommolar to‘siq bo‘lmoqda:

- Axborot tanqisligi – xorijiy bozorlar haqida yetarli ma'lumotlarning mavjud emasligi;
- Logistika muammolari – eksport uchun zarur infratuzilmaning (yo'llar, bojxona, transport) rivojlanmaganligi;
- Sertifikatlash va standartlash muammolari – mahsulotlarning xalqaro standartlarga mos kelmasligi;
- Moliyaviy resurslarning yetishmasligi – eksport uchun zarur kreditlar va imtiyozli moliyaviy vositalarning cheklanganligi.

Ushbu omillarning ta'siri natijasida mamlakatimizda kichik tadbirkorlik sube'ktlarining umumiy mahsulot eksportidagi hisyasi sezilarli ravishda o'zgarmoqda. Quyida so'nggi besh yidagi statistik ma'lumotlar qayd etib o'tilgan:

1-rasm. 2020-2024 yillarda O'zbekisonda kichik tadbirkorlik subyektlarining jami mahsulot (ishlar,xizmatlar) eksportidagi ulushi, %²

Ushbu rasmdagi ma'lumotlar tahlil etilganda 2020- yilda eksportdagi kichik tadbirkorlik ulushi 20,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2025- yilda uning ulushi 33,5 foizga oshganligini ko'rish mumkin. Asosan bu o'sishni zahirida davlatimiz tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka berilayotgan e'tibor, rag'batlar ko'lamining kengayganligi va iqtisodiy tomondan qo'llab-quvvatlash hisoblanadi. Ammo tahlillar shuni ko'rsatadiki, viloyatlarda kichik biznes va xususiy

² Stat.uz ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

tadbirkorlikning eksportdagi ulushi turlicha raqamlarda aks etadi. Chunki, ayrim viloyatlarda eksport mahsulotlarining kattagina qismi yirik firmalar hissasiga to'g'ri keladi.

Xulosa. Fikrimizcha, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning eksportdagi ulushini oshishi mamlakatda Yalpi ichki mahsulotning sezilarli darajada o'sishiga olib kelishi bilan birga, yangi ish orinlarini tashkil etish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga ijobiy ta'sir etadi. Bu esa mamlakatda valyuta tushumini oshishiga hamda milliy valyutaning qadrini mustahkamlash uchun zamin yaratadi. Ushbu samaraga erishish esa eksport salohiyatini oshirishni talab qiladi. Xulosa sifatida quyidagi takif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Eksportga ixtisoslashgan infratuzilma yaratish – logistika markazlari, eksport klasterlari tashkil etish;
- Eksportni qo'llab-quvvatlovchi moliyaviy institutlar faoliyatini kengaytirish – eksport sug'urtasi, imtiyozli kreditlar, grantlar;
- Kichik tadbirkorlik sub'yektlarini xalqaro ko'rgazmalarga jalb etish – brendni targ'ib qilish va yangi hamkorlar topish imkoniyatlarini kengaytirish;
- Mahsulotlarni sertifikatlash va standartlashtirish tizimini soddalashtirish – xalqaro bozorlarda talab qilinadigan mezonlarga muvofiqlashtirish.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlarining eksport salohiyatini oshirish – bu nafaqat ularning o'z rivoji, balki butun mamlakat iqtisodiyotining eksportga yo'naltirilgan modelga o'tishida muhim omildir. Buning uchun davlat tomonidan tizimli qo'llab-quvvatlash, moliyaviy va institutsional yordam, axborot resurslariga keng kirish imkoniyati ta'minlanishi lozim. Shu asosda kichik biznes sub'yektlari xorijiy bozorlar talablariga mos ravishda mahsulot ishlab chiqarib, O'zbekiston eksport salohiyatini yangi bosqichga olib chiqishiga ishonch bildirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida Farmoni. 2023-yil 11-sentyabr. Lex.uz.

2. Стахнюк А.В. Малый бизнес: проблема доступности кредитов//Деньги и кредит. – Москва, 2010. - №3. - С. 25-262.
3. Шумпетер Й. Основы предпринимательства. Пер. с нем. – М.:Дело, 1974. – С. 132.
4. Alimardonov I.M. Kichik biznes subyektlarini kreditlashning uslubiy va amaliy asoslarini takomillashtirish. I.f.d. ilm. dar. ol. uch. taqd . et. diss. avtoref. – T:, 2018. – B. 29.;
5. Z.Xakimov, F.Xudoynazarov. Kichik biznes subyektlari faoliyatini rivojlantirishining o‘ziga xos xususiyatlari. *TISU ilmiy tadqiqotlar xabarnomasi*, 2025-yil, №4. – B. 22-27